

Protokół
XII posiedzenia Polsko - Ukraińskiej Komisji Ekspertów
do spraw doskonalenia treści podręczników szkolnych historii i geografii
Zaporoże, 21-25 września 2009 r.

Na podstawie Porozumienia o Współpracy pomiędzy Ministerstwem Edukacji Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej a Ministerstwem Oświaty Ukrainy, w dniach 21 - 25 września 2009 r. odbyło się w Zaporozżu XII posiedzenie Polsko-Ukraińskiej Komisji Ekspertów ds. doskonalenia treści podręczników szkolnych historii i geografii.

W posiedzeniu udział wzięli:

ze strony polskiej:

1. prof. dr hab. Włodzimierz Mędrzecki - przewodniczący,
2. prof. dr hab. Andrzej T. Jankowski - członek komisji,
3. dr Piotr Kroll - członek komisji,
4. dr hab. Grzegorz Motyka - członek komisji,
5. dr Karol Sanojca - reprezentant Komisji do oceny podręczników szkolnych Polskiej Akademii Umiejętności,
6. dr Krzysztof Kafel – reprezentant Ministerstwa Edukacji Narodowej

ze strony ukraińskiej:

1. prof. Stanisław Kulczycki - przewodniczący,
2. prof. Serhij Lach, profesor Uniwersytetu Zaporoskiego - członek komisji
3. dr Witalij Perkun - członek komisji,
4. dr Serhij Terno - członek komisji,
5. Mykoła Stryżak, metodyk Zaporoskiego Instytutu Podyplomowych Studiów Pedagogicznych,
6. Raisa Jewtuszenko - sekretarz.

Porządek obrad:

1. Otwarcie obrad.
2. Referaty.
3. Analiza treści polskich i ukraińskich podręczników geografii i historii.
4. Ustalenia końcowe: treść protokołu, termin, miejsce i tematyka kolejnego posiedzenia komisji.

Ad 1

Obrady rozpoczęło otwarte posiedzenie Komisji w Auli Narodowego Uniwersytetu w Zaporozżu. Obrady rozpoczęły wystąpienia – O. Starucha kierownika obwodowej administracji państwowej, S. Tymczenko - rektora Narodowego Uniwersytetu Zaporoskiego, A. Hnatiuk - radcy Ambasady Rzeczypospolitej Polskiej w Kijowie. Słowo wstępne wygłosili także przewodniczący strony ukraińskiej prof. S. Kulczycki i przewodniczący strony polskiej prof. W. Mędrzecki.

Ad 2

W otwartym posiedzeniu Komisji, które odbyło się w dniu 22 września 2009 r., uczestniczyli pracownicy naukowcy oraz studenci Uniwersytetu Zaporoskiego, przedstawiciele władz oświatowych obwodu zaporoskiego, metodycy, nauczyciele historii i geografii. Prof. Anatolij Bojko i dr Piotr Kroll wygłosili referaty poświęcone roli kozactwa zaporoskiego w historii Ukrainy i Polski w XVI-XVIII wieku. Po wygłoszeniu referatów rozpoczęła się dyskusja z udziałem nauczycieli, metodyków oraz pracowników naukowych Uniwersytetu Zaporoskiego.

Ad 3

Prof. Andrzej Jankowski przedstawił opinię na temat przekazanych przez stronę ukraińską dwóch podręczników do geografii dla klasy 9 odnoszących się do geografii społeczno-ekonomicznej Ukrainy. Poziom merytoryczny i edytorski jest dobry. Mają one jednakowy układ i tą samą strukturę. Przedstawiają z właściwej perspektywy charakter i stan ekonomicznych stosunków Polski i Ukrainy. Omówienie historycznego procesu kształtowania się stosunków etnicznych i wyznaniowych oraz rozwój terytorialny kraju, jako zagadnienie historyczne winno uwzględniać stanowisko historyków, bowiem w prezentowanym kształcie budzi istotne wątpliwości.

Prof. Stanisław Kulczycki i dr Serhij Terno ocenili polskie podręczniki do pierwszej klasy gimnazjum. W podręcznikach tych szeroko wykorzystywane są źródła historyczne, dzieła sztuki, kolorowe fotografie zabytków kultury oraz eksponatów muzealnych. Poziom wykładu dostosowany jest do poziomu uczniów. Można wnioskować, że ta generacja podręczników zapoczątkowuje jakościowy przełom w metodach nauczania.

Jednak zadaniem Komisji jest odniesienie się do sposobu przedstawiania w polskich podręcznikach historii wydarzeń związanych z Ukrainą. Z tego punktu widzenia należy stwierdzić, że z przyczyn obiektywnych członkowie

Komisji mieli mało pracy; w pierwszej klasie gimnazjum program obejmuje starożytność i średniowiecze. Przedmiotem krytycznej uwagi może być historia Królestwa Polskiego do utworzenia Rzeczypospolitej, Rusi Kijowskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego, w składzie którego od XIII wieku znajdowała się znaczna część ziem ukraińskich. Podstawowe uwagi ukraińskiej części Komisji dotyczą nie zawartości przeglądanych podręczników, a programu który powinni realizować jego autorzy. Struktura podręczników jest zróżnicowana, ale zawartość ich określona jest przez program. Zgodnie z europejską praktyką nauczanie historii ojczystej odbywa się jako część historii powszechnej. Zawartość podręczników podzielona jest na pół, połowa to historia świata antycznego, druga – historii średniowiecza europejskiego. W historii antycznej uwaga koncentruje się na cywilizacji grecko-rzymskiej. Średniowiecze trwające tysiąc lat – to pojęcie czysto europejskie, natomiast historia innych kontynentów tego okresu nie jest przedstawiana. Przedstawienie wydarzeń epoki europejskiego średniowiecza nie obejmuje historii Europy Wschodniej. Brakuje dziejów nie tylko Ukrainy, Rosji i Białorusi, ale także Wielkiego Księstwa Litewskiego. Budzi to poważne zastrzeżenia historyków z Europy Wschodniej. Liczne kontakty Królestwa Polskiego z krajami na wschodzie wypadają z pola widzenia młodzieży polskiej. Zostanie to zaprezentowane na konkretnych przykładach.

Podręcznik M. Pieńkowskiej-Koźmińskiej ma w części poświęconej średniowieczu cztery rozdziały, po dwa na Europę Zachodnią i Polskę. Liczba zachodnioeuropejskich podrozdziałów – 7, a paragrafów 41. Ruś pojawia się jeden raz, na 11 wersach (s. 148-149). Litwie poświęcono 4 wiersze (s. 212-213).

Podręcznik P. Kuleszy i S. Ciary w części poświęconej średniowieczu ma 5 zachodnioeuropejskich i 3 polskie rozdziały. Na poziomie podrozdziałów proporcje ulegają zmianie: 61 zachodnioeuropejskich i 80 polskich. Na s. 196 znajduje się wzmianka o Rusi Kijowskiej, którą jakoby stworzyli Waregowie (Normanie). Litwa pojawia się po raz pierwszy na s. 237 (7 wersów, w których stwierdzono, że to kraina o obszarze prawie miliona kilometrów kwadratowych, która zdobyła terytorium ruskie aż do źródeł Wołgi)

W podręczniku J. Ustrzyckiego Ruś Kijowska pojawia się jedynie jako nazwa na mapie.

W podręczniku L. Trzcionkowski, L. Wojciechowski jest podrozdział poświęcony państwu słowiańskiemu, w tej liczbie Rusi Kijowskiej (5,5 wiersza)

W podręczniku pod red. S. Roszaka Rusi Kijowskiej poświęcona jest strona, która zawiera ramkę z informacjami o Włodzimierzu Wielkim, co można uznać za osiągnięcie.

Serhij Lach zwrócił uwagę, że odnośnie okresu XVI-XVII wieku Ukraina najpełniej przedstawiona jest w podręczniku K. Kowalewskiego, I. Kąkolewskiego i A. Plumińskiej-Mieloch. Generalnie wykład prowadzony jest w duchu tolerancji, jednak nazwa rozdziału „Powstanie kozackie” stwarza

mylne wrażenie, jakby powstanie rozpoczęte w 1648 roku, było jedynym powstaniem. Tymczasem mieliśmy do czynienia z całą serią powstań kozackich (1591-1593, 1594-1596, 1625, 1630, 1637-1638).

Strona ukraińska rekomenduje także stosowanie obok pojęcia „kozactwo” terminu „skozaczona ludność” dla określenia niezwykle szerokiej warstwy ludności, która formalnie nie była uznawana za odrębny stan wojskowy. Aktywność „skozaczonych ludności” niczym nie różniła się od zachowania Kozaków, zwłaszcza w okresie wielkich zawirowań. Wśród warstw, które stanowiły bazę społeczną wojny wyzwoleniczej 1648 roku należy dostrzegać nie tylko chłopów, ale także ludność miejską.

Kolejne spostrzeżenie odnosi się do stwierdzenia, że Kozacy posługiwali się mową „ruską”. Nazwa ta nie jest błędna, bo także sami Ukraińcy nazywali w XVII wieku swą ojczyznę „Rusią”, język „ruskim” i wiarę „ruską”. Jednak dzisiaj pojęcie to ma charakter niejednoznaczny, ponieważ w przeszłości posługiwali się nim nie tylko Ukraińcy, ale także Rosjanie i Białorusini. Ukraińscy członkowie komisji rekomendują dodawanie do pojęcia „ruski” wyjaśnienia, że chodzi o język „ukraiński”.

Strona polska przeanalizowała 6 ukraińskich podręczników do historii. Wszystkie do 9 klasy. Ich zakres chronologiczny obejmował XIX wiek. Trzy z nich dotyczyły historii Ukrainy, trzy historii powszechnej. Polscy recenzenci podkreślili nowoczesne podejście autorów podręczników do konstruowania obrazu procesu dziejowego, dążenie do ukazania różnych jego płaszczyzn – obok politycznych, także zjawisk społecznych, przemian ekonomicznych, życia codziennego etc. Na uznanie zasługuje też dążenie do ograniczenia ilości materiału faktograficznego i koncentrowanie się na wybranych, najważniejszych wątkach tematycznych.

W odniesieniu do historii Polski stwierdzono, że część podręczników zawiera bardzo nieliczne informacje dotyczące XIX-wiecznych dziejów Polski. W podręcznikach do historii powszechnej brakuje ukazania międzynarodowego wymiaru sprawy polskiej, która zwłaszcza do upadku powstania styczniowego była ważnym czynnikiem wpływającym na decyzje państw zaborczych i Francji. Nie ma nawet żadnych informacji o roli Polaków w okresie napoleońskim, polskich powstaniach narodowych 1830-1831 i 1863-1864 roku, czy też wystąpieniach polskich w okresie Wiosny Ludów. Znacznie szerzej sprawy polskie są ukazywane w podręcznikach do historii Ukrainy. Zawierają one pewien zasób informacji o powstaniach 1830-1831 i 1863-1864 roku. Ponadto w podręczniku F. Turczenki i W. Moroko znalazł się także fragment dotyczący polskiego ruchu narodowego w dobie Wiosny Ludów w Galicji Wschodniej. W podręczniku O. Strukewycza z uznaniem należy przyjąć wyeksponowanie polskich dążeń niepodległościowych w XIX stuleciu, jako przykładzie mającym wpływ na ukraińskie działanie emancypacyjne.

Informacje dotyczące polskiego ruchu narodowego we wszystkich podręcznikach podporządkowane są tezie, że Polacy stawiali sobie za cel odbudowę państwa w granicach 1772 roku, co, jak podkreślali autorzy miało oznaczać chęć przejęcia kontroli nad ziemiami białoruskimi i ukraińskimi. I tym tłumaczony jest fakt braku poparcia dla polskich działań ze strony Ukraińców i Białorusinów. Zdaniem polskich recenzentów jest to podejście ahistoryczne, gdyż zakłada, że Polacy powinni wspierać niepodległość Ukrainy, zanim jeszcze postulat budowy państwa ukraińskiego został sformułowany przez samych Ukraińców.

Autorzy recenzowanych podręczników zgodnie z rzeczywistością definiują stosunki polsko-ukraińskie w XIX wieku jako konfliktowe. Ukraiński ruch narodowy formułował kolejne postulaty kulturalne, społeczne i polityczne, których realizacja osłabiała dotychczasowe pozycje Polaków. Polacy bronili swego stanu posiadania, wykorzystując w miarę możliwości swą przewagę ekonomiczną i cywilizacyjną. Prowadziło to do stopniowego zaostrzania sporów. Jednak nie wydaje się uzasadnione przedstawianie Polaków mieszkających na ziemiach należących obecnie na Ukrainie jako elementu obcego (Inoziemcew – F. Turczenko, W. Moroko, s. 43) i zdecydowanie wrogiego wszystkiemu co ukraińskie (F. Turczenko, W. Moroko, s. 22). Tymczasem w recenzowanych podręcznikach odnajdujemy echa interpretacji w duchu marksizmu, według których Polacy to wyłącznie szlachta i ziemianie, zaś ich głównym celem jest gnębienie, a jednocześnie polonizacja ukraińskiego ludu. Polscy recenzenci za nieuzasadnione uważają wielokrotnie formułowane opinie o szczególnym uprzywilejowaniu Polaków przez rządy państw zaborczych (F. Turczenko, W. Moroko, s. 21, 41 etc.).

Polscy recenzenci wyrazili nadzieję, że w kolejnych wydaniach podręczników zostaną zmienione jednoznacznie negatywnie wartościujące uogólnienia dotyczące postawy społeczeństwa polskiego wobec Ukraińców w XIX w., a także wydobyte zostaną pozytywne aspekty współpracy Polaków i Ukraińców w walce o wolność i demokratyzację społeczeństwa, jak choćby dobre kontakty ze środowiskami polskimi Mychajło Drahomanowa czy Iwana Franki.

Zwrócono uwagę na powtarzający się błąd datacji wybuchu powstania listopadowego na 17 (zamiast 29) listopada 1830 roku. W podręczniku O. Strukewycza błędnie zalicza się do ukraińskich wystąpień wolnościowych rabację galicyjską 1846 roku, natomiast w podręczniku O. Rejenta i O. Małyja rabacja została „przesunięta” na wschód – wyłącznie na tereny Galicji Wschodniej.

Recenzenci zwrócili uwagę na brak źródeł ikonograficznych związanych z historią i kulturą Polski w XIX stuleciu (np. portrety wybitnych Polaków – A. Mickiewicza, J. Słowackiego, F. Chopina, M. Skłodowskiej-Curie).

Strona polska pragnie podtrzymać zeszłoroczną opinię dotyczącą potrzeby wprowadzenia do ukraińskich podręczników kategorii „pogranicza

narodowego”. Ten termin, często stosowany przez nauki społeczne pozwala wyjaśniać złożone stosunki między narodami a zwłaszcza konflikty związane z rywalizacją o prawa do określonego terytorium.

Ad 4

Obydwie strony zobowiązały się do wcześniejszego (co najmniej miesiąc przed terminem posiedzenia) przekazywania podręczników i atlasów do oceny.

XIII posiedzenie komisji odbędzie się w październiku 2010 r. w Gdańsku. Ustalono, że tematyka publicznej części posiedzenia będzie obejmować problem pogranicza w ujęciu teoretycznym i metodycznym oraz w konkretnych realiach pogranicza polsko-ukraińskiego (przede wszystkim w XIX-XXI wiekach). Obydwie strony przygotowują stosowne referaty.

Niniejszy protokół został sporządzony w czterech jednobrzmiących egzemplarzach po dwa w języku polski i ukraińskim. Wszystkie mają moc oryginału.

Do protokołu będą dołączone recenzje podręczników i atlasów.

W imieniu strony ukraińskiej

W imieniu strony polskiej

prof. Stanisław Kulczycki

prof. Włodzimierz Mędrzecki

Zaporoże, 24 września 2009 r.